

פרשת מיקץ - תמיכה

Parshas Mitzitz - Chanukah

“ולתבדיל בין הקודש ובין החול” (ויקרא י"י) “To distinguish between the holy and the mundane”

This week, at the conclusion of Shabbos a Halachic dilemma will materialize. Two Mitzvos must be performed as soon as the Shabbos has ended – Havdala and lighting the Chanukah Neiros, and both are supposed to be performed as close to nightfall as possible. Before we discuss this specific issue regarding Havdala, it is appropriate to discuss some of the laws of Havdala in general.

I. D'oraysah or D'rabanan: The Rishonim dispute if Havdala is D'oraysah or not, and if it is, exactly which part. According to the Rambam, Havdala is D'oraysah, as it is included in the Mitzva of Kiddush on Friday night¹ (זכור את יום השבת). Alternatively, the Passuk "ולתבדיל בין הקודש ובין החול" is cited as the basis for the Mitzva of Havdala². Other Rishonim state that Havdala is Midrabanan³. Even according to those who say that it is D'oraysah, a differentiation is made between two types of Havdala. The first is the short supplication we add in Shemoneh Esrei of Motzei Shabbos called אתה חוננתנו. By reciting this Tefilah one acknowledges the departure of Shabbos and the beginning of the weekdays, thereby fulfilling his obligation of Havdala Min Hatorah⁴. Chazal added an additional form of Havdala that can only be performed over wine⁵. This second Havdala is almost always D'rabanan, unless one forgot to say אתה חוננתנו (and did not recite any other form of Havdala, such as "ברוך המבדיל בין קודש לחול"), in which case it is D'oraysah (according to the Rambam).

This arrangement is quite similar to that of Kiddush on Shabbos. Min Hatorah one is obligated to acknowledge the onset of Shabbos and its holiness, from the commandment of זכור את יום השבת לקדשו – “Remember the Shabbos to sanctify it”. By reciting the Psukim and יכולו in Shemoneh Esrei, one has fully expressed these ideas and has discharged his obligation Min Hatorah. Here also, Chazal state that Midrabanan one must recognize the onset of Shabbos over wine – the ceremony known as Kiddush⁶.

The Gemara in Pesachim (ק"ר) states that one must mention the miracle of Yetzias Mizrayim during Kiddush. According to the Rambam, who says that Havdala is part of the same commandment as Kiddush, one may have to mention Yetzias Mizrayim by Havdala as well⁷. There is a Machlokes Haposkim if we Pasken in accordance with this statement⁸. In practice, we indeed mention Yetzias Mizrayim during the Kiddush over wine, but not during Havdala or Shemoneh Esrei. The question arises, that if the main Kiddush is really completed during Davening (as we mentioned), why is there no mention of

¹ רמב"ם הל' שבת פכ"ט ה"א - זכרהו מלפניו ומלאחריו. וכ"כ הכל בו ס' מ"א והחינוך מצוה ל"א. וע' במגדל עוז שם שהביא ראי' לדבריו מהא דאמרין בניזיר ג' ע"ב קידושא ואבדלתא, מושבע ועומד מהר סיני הוא דמשמע דהוה דאורייתא. אמנם שם בתוס' בשם ר"ת פירשו באו"א דהוה בתמיה ע"ש. ברש"י שם ד"ה והרי, פי' כהמגדל עוז וכתב עוד דגרסי' בהדיא בפסחים ק"ו "אין לי אלא בכניסתו, ביציאתו מנין וכו'", וכן גרס הה"מ שם, ולפנינו ליתא.

² ה"מ שם, אולם משמע מדבריו דפסוק ז' רק מגלה שבכלל חיוב ה"זכור" הוא גם זכירה ביציאתו אבל פסוק זה אינו הציווי, ע"ש ודו"ק. ובסמ"ג עשה כ"ט כתב כעין דברי הרמב"ם הנ"ל אבל הוסיף שלמדין משתי לשונות של זכירה "זכור" ו"זכרת כי עבד היית" בדברות אחרונות, ע"ש. ובמג"א (ס' רצ"ט סק"ב) שהביא ראי' מתוס' (שבת ט' ע"ב ד"ה לימא) שכתבו דאם התחיל לאכול באיסור מפסיקין להבדלה כמו גבי ק"ש. ומשמע דהוה דאורייתא (ע' מחצה"ש), ובשעה"צ שם אות ו' דחה דבריו דטעמא לאו משום שמא ישכח דלא שייך אלא בדאורייתא, רק שיש איסור טעימה, ע"ש.

³ כ"מ מהאבודרהם (שער ג' ד"ה כל ישראל) והארחות חיים הל' הבדלה ס' ס"ח הביאו הב"י ס' רצ"ו, וכן במ"מ שם בשם י"מ. וע' ריטב"א פסחים נ"ד ע"א. וע' ח"י רעק"א (שבועות כ' ע"ב) שהביא ראי' דס"ל כן התוס' שם, וע' שעה"צ ס' רצ"ו אות א'.

⁴ מ"א ס' רע"א סק"א
⁵ ע' ברכות דף לג ע"א
⁶ קבועה בתפלה, והם אמרו: המבדיל בתפילה צריך שיבדיל על הכוס

⁷ ברכות שם. ודע דכ"ז דוקא אם כוון לבו לצאת יד"ח בתפילתו דמצוות צ"כ (עכ"פ בדאורייתא - ע' מ"ב ס' ס' סק"י), אבל מסתמא אינו מכוון לכך, כ"כ בתו"ש ס' רע"א סק"ג ושו"ת חת"ס ח"א או"ח ס' כ"א. ולכאורה נראה דלפ"ז ל"ק הקושיא שהביא בשו"ת הר צבי (או"ח ס' קנ"ז אות ב') דאיך האנשים מוציאים את הנשים (שלא התפללו כבר) יד"ח קידוש והבדלה אם האנשים כבר יצאו מדאורייתא, דאין מי שמחוייב מדרבנן יכול להוציא מי שמחוייב מדאורייתא? (וא"ל דמוציא משום ערבות דאין ערבות בנשים כדאיתא ברא"ש בברכות ס' י"ג). ולפ"ז ניחא דהאנשים מחוייבים ג"כ מה"ת. שו"ר שבאמת כן תירץ הגאון מהרש"ם בדעת"ת בשם החת"ס לקושיא זו, ובס"ש ש"כ בשם הגרשז"א דחה הדברים דרק לקידוש ליל שבת אומרים כן, אבל באתה חוננתנו ודאי סתמא מכוון להבדיל, ע"ש.

⁸ ברמב"ם בס' המצוות מצוה קנ"ה גרסי' (בספרים שלנו) דחייב להזכיר יצי"מ בקידוש והבדלה. אמנם במהדורת ש"פ הוציאו ג' ז' ע"פ דפו"י וכן הרמב"ם ביד לא הזכיר דין זה. ובאמת פלא הוא לגרוס כן דלא מציינו שום זכירת יצי"מ בהבדלה, לא בתפילה ולא על הכוס וכו"ה בתהל"ד ס' רע"א. וע' בסמוך.

⁹ ברוב פוסקים לא הזכירו דבר זה, אמנם במנח"ח מצוה ל"א כתב דחייב להזכיר יצי"מ, ע"ש.

Yetzias Mitzrayim at this time⁹? The Mishne Berurah answers that it suffices that we mention Yetzias Mitzrayim during the Bracha of וְאָמְנָה prior to Shemoneh Esrei¹⁰. By Havdala as well, the mention of Yetzias Mitzrayim in השְׂכִיבָנוּ is sufficient.

R' Akiva Eiger זצ"ל in his glosses on Shulchan Aruch (רע"א) suggests a novel concept. Not only does saying וְיִכְוֹל count as Kidush D'oraysah, but even if someone only says the words "Gut Shabbos", he has fulfilled his obligation of Kidush Min Hatorah. For this reason, many Poskim say that on Erev Shabbos after Plag Hamincha (1¼ hours before sunset) one should not say "Gut Shabbos", as this may be considered an acceptance of Shabbos itself, rather one should say "Gut Erev Shabbos"¹¹. Some Poskim suggest that the same would apply regarding Havdala. In other words, one who says "Gut Voch" or "שבוע טוב" has discharged his obligation to make Havdala Min Hatorah. However, many Poskim reject this and say that Havdala may not be compared to the laws of Kiddush for this Din¹².

Obligation of Women: Women are generally exempt from all time bound positive commandments, with several exceptions. One exception is the Mitzva of Kiddush. Chazal say that since a woman is included in the שמור aspect of Shabbos (i.e. not to transgress the 39 Melachos etc.), she is also included in the זכור aspect (i.e. to make Kiddush), since both זכור and שמור were uttered by Hashem at Har Sinai simultaneously¹³. As explained, according to the Rambam the Mitzva of Havdala is included in the Mitzva of יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ, and women would be included¹⁴. Furthermore, some Rishonim say that even if Havdala is only Midrabanan, women are still obligated¹⁵. The Shulchan Aruch quotes two differing opinions on this matter if women are obligated or not¹⁶. Due to this, the Rama states that women should not make Havdala on their own, rather they should hear it from a man. In spite of the fact that many of the Mitzvos that women are not obligated in they may do voluntarily (e.g. Sukkah, Lulav) and make the Bracha, here women may not, since even for men Havdala is only Midrabanan¹⁷. However, if no one is available to make Havdala, she may make it on her own¹⁸.

Minhagim: The Mechaber paskens that Havdala should be said while seated. This is because when one person wishes to be מוֹצִיא several people they all must be in a position of קְבִיעוּת – not haphazardly walking around, hence, by Havdala where usually one person makes Havdala for many, they must be seated. The Rama argues that Havdala should be made while standing, since Havdala is likened to accompanying the Shabbos Queen on her departure. The Minhagim vary on this matter, and each person should do like his Minhag¹⁹.

It is a very widespread Minhag by Havdala to spill the wine. This is based on the Gemara that spilling wine is a sign of abundant blessing²⁰, and at the start of the week we wish to receive blessing for the coming days. The Mishne Berurah writes that when spilling the wine, the correct way to do so is to overfill the cup when pouring the wine, so that the wine spills over the sides a little. One should not spill wine from the cup after the Bracha since this appears disgraceful to the Mitzva. Also, one should extinguish the candle with the wine that was already spilled at the beginning, and not spill any more²¹.

The B'samim (fragrant spices) should preferably be from Haddasim that were used for the Arba'ah Minim, provided that they are still fresh enough to give off a pleasant scent, together with cloves. In the absence of both of these any fragrant spice is sufficient. Although generally the Bracha on fragrances varies depending on the type of spice, by Havdala one always makes בורא מיני בשמים to prevent confusion²².

⁹ כן הקשה התור"ד בפסחים שם (תליתאי) וע' בספרו המכריע ח' או"ח ס' י'. בשו"ת אגודת אזוב (או"ח ס"א אות ג') הוכיח מכח קושיא זו דע"כ אין יוצאין ידי קידוש בתפילה ודלא כהמ"א, דכיון שתיקנו שצריך במקום סעודה ועל הכוס אינו יוצא בתפילה לחוד כלל וכלל, ויל"ע בזה, ע' יבמות פ"ט ותוס' וראשונים שם, ובשו"ת הר צבי או"ח ח"ב ס' פ"ח ושאלת דוד או"ח א', ואכמ"ל. ועוד יש להקשות לשיטת הבה"ג דקידוש ביו"ט דאורייתא, הא אין מזכירין יצי"מ כלל.
¹⁰ ביאור"ה ס' רע"א ד"ה מיד. וק"ק דלפ"ז אשה צריכה להזכיר יצי"מ בהבדלה אם לא התפללה, וזה לא שמענו. וע' שש"כ בשם הגרשז"א (פנ"ח הערה י"ח) שתיריך דלכ"ע סגי בזכירה אחת בקידוש ליל שבת ואין צריך להזכיר גם בהבדלה.

¹¹ ע' ועלהו לא יבול ח"א עמ' קל"ו, וכן שגור בפי העולם.
¹² כ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (ח"א ס' ל"ד) ובשש"כ שם הערה ל"א, ובסוף חילוקו ב"ז לזה, ע"ש. וע' הליכות שלמה מהגרשז"א זצ"ל (תפילה פ"ב ס"ו) ששאל איך נוסעים עם נהג מונית חילונית במוצ"ש דודאי לא הבדיל ועובר אלפני עור. והוסיף דלא מהני מה שאומר לו "שבוע טוב" (א"ה: כמו שראיתי עושין הרבה בנ"א מטעם זה), והניח בצ"ע. והעולם אינם זזהרין. ובצי"א (וכן בח"ב ס' ל"ח) שם פסק להתיר דכיון שיהודי זו אינו עתיד להבדיל כלל אין עליו איסור מלאכה קודם הבדלה (וכע"ז כתב הגרשז"א שם לענין אכילה ומלאכה קודם תפילה), ע"ש שדחה דברי הגרצ"פ זצ"ל שרצה לחדש דאין עליו אפי' חיוב הבדלה כיון שלא שמר השבת מחללו.

¹³ ברכות כ' ע"ב ושבועות כ' ע"ב, וע' רש"י שבועות שם ד"ה כדרב אדא.
¹⁴ מ"מ שם, מאירי ברכות כ' ע"ב, וכ"כ המחבר ס' רצ"ו ס"ח בדעה א'.
¹⁵ אבודרהם שם, מ"מ שם, ריטב"א פסחים נ"ד ע"א.
¹⁶ ס' רצ"ו ס"ח. ע' ארחות חיים הנ"ל.
¹⁷ ט"ז סק"ז.
¹⁸ הב"ח והמג"א ס' ק"י ו"א והמ"ב סק"ה כתבו דיכולות להבדיל לעצמן. רק שהוסיף המ"ב דלפי האחרונים שאין נשים שותות מהכוס אין לעשות כן אפי' אין לה אחר

להוציאה.
¹⁹ ס' רצ"ו ס"ו. ועצם מחלוקתם תליא באשלי רברבי דכדברי המחבר כתבו התוס' ברכות מ"ג דכן ראוי ויפה אע"פ שאין המנהג כן, והרמ"א כ"כ בשם האגור האגודה והכל בו. ובבאור הגר"א כתב דעיקר כהמחבר אמנם בסידורו אינא שהוא עצמו הבדיל מעומד, וצ"ע. באג"מ (או"ח ח"ה ס' כ' אות י"ז) כתב דכיון דאין הכרעה כל אחד יעשה כמנהגו ואין לשנות. ואפי' להנהיגין כהגר"א בכל דבריהם אין לשנות דלא ברירא דעת'. וכשהייתי אצל מו"ר הגרש"ק שליט"א בזמן עשיית הבדלה, ראיתי יושב בין העומדים. ושאלתי ע"ז ואמר דכן ראוי לעשות משום קביעות. וכ"ז דוקא כשמוציא אחרים או יוצא מאחרים כדאיתא בברכות מ"ב ע"ש וכמש"כ בפנים, ע' ב"י ומ"ב.
²⁰ עירובין ס"ה.
²¹ מ"ב רצ"ו סק"ה - ו'.
²² טוש"ע רצ"ו ס"ד וברמ"א ומ"ב שם.

Another Minhag done by Havdala is to look at one's fingernails by the light of the candle, after the Bracha of האש בורא מאורי. One reason for this is to determine if the level of benefit received from the light of the candle is enough to differentiate between his nail and his skin, since one may not make a Bracha if no benefit is received. For Kabbalistic reasons one is supposed to position his palm upward with his fingers bent inward, so that his fingertips and palm are illuminated simultaneously. (The markings on his palm, as well as his fingertips have great influence on one's future blessings.) According to the Rama, he should not illuminate the inner portion of his fingers at all, whereas according to the Magen Avraham, he should afterwards straighten his fingers and turn over his hand to illuminate that side as well²³. There are conflicting opinions regarding when exactly one should do this – before or after the Bracha²⁴. The Minhag is after the Bracha.

The Magen Avraham says that the one making Havdala should drink the whole cup himself. The Mishna Berura explains that this is only so that he should drink the correct Shiur of a Reviis, if after that there is more left the other adult males present should drink as well. Regarding women and children, some say that it is unnecessary for them to drink²⁵. The Shi"l writes that the Minhag is that women and girls do not drink from the wine of Havdala²⁶. After Havdala many have the custom to smear some of the wine over their eyes, since the leftover remnants of Mitzvos have the ability to prevent misfortune. This also is a demonstration of one's love for the Mitzva²⁷. Some Acharonim say that this Minhag applies by all wine used for Mitzvos, including the wine for Birchas Hamazon²⁸.

Shabbos Chanukah: Getting back to the original question, should one make Havdala first or light the Menorah first? In general, when a question of priority comes up regarding Mitzvos, the rule is to prioritize the Mitzva that is performed more frequently during the year (תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם). On Chanukah, this tenet is overruled, as the Poskim say that in Shul (in Kehillos such as ours, where Havdala is made in Shul) the Menora is lit before Havdala, usually prior to ויתן לך. There are several reasons for this: 1) Neiros Chanukah involve פרסומי ניסא – publicizing the miracle, which takes precedence over other Mitzvos. 2) We wish to delay the proclamation of the end of Shabbos²⁹. 3) R' Moshe Solovetchik זצ"ל explains, that the lighting of the Menorah in Shul is a Minhag only for the Tzibbur and not on individuals. Therefore, only prior to the conclusion of Davening are the individuals gathered together in Shul united as a Tzibbur, with the obligations as such. After Davening has finished they do not have the status of a Tzibbur and are not obligated to light³⁰.

Upon coming home the same dilemma presents itself. The Rama (שם) based on many Rishonim paskens that just like in Shul, one should first light the Menorah and then say Havdala³¹. The Taz and others argue that that the order should be reversed in accordance with the above rule of תדיר ושאינו תדיר³². Since there are valid arguments to both sides, the Mishne Brura states, that either way one does is acceptable. The Wurzburger Rav זצ"ל related an interesting Minhag of Rav Wolf Hamburg זצ"ל who would light all the candles except the Shamash, then would make Havdala, and then light the Shamash. In this way he would be honoring the opinion of the both the Rama and the Taz³³.

If one forgot to say אתה חוננתנו (and thereby has not discharged even the D'oraysah obligation of Havdala), according to the Magen Avraham (או"ח תרפ"א) one should make Havdala first and then light the Menora. According to the Mishne Brura (שם) one just needs to say "ברוך המבדיל בין קודש לחול", which suffices for the D'oraysah obligation, and he then may do whatever order he usually does. May we soon be Zocheh to the public revelation to all the nations of the world that "ואבדיל אתכם מכל" במהרה בימינו, "I have separated you from all the nations to be Mine" – העמים להיות לי".

גוט שבת און א פרייליכן חנוכה,
מאיר הלוי הלמן
פעיה"ק תובב"א

²³ כ"ז בטוש"ע רצ"ח ס"ג, רמ"א בשם הזוהר ומ"א בשם ס' הכוונות. וע' מדרש תהילים מזמור ל"ה "צפרניים כדי להסתכל בהם באור ההבדלה".
²⁴ בשל"ה (מס' שבת אות נ"ח) כתב לעשות קודם הברכה, אולם בשלמת חיים להגרי"ח זוננפלד זצ"ל כתב שיעשה אח"כ, וכן עמא דבר.
²⁵ בטור כתב דצריך ובשם ר' סעדי' גאון כתב דא"צ, והסביר הב"ח דכיון דלא תיקנו הבדלה לנשים וקטנים (ע' לעיל) אין צורך שישתנו אבל בני"ב הגדולים חייבים ודאי.
ול"ז רק כשיש מספיק יין כדי שהמברך לא יכנס לספק ברכה אחרונה, ע' מ"ב רצ"ו סק"ו.
²⁶ של"ה שם והובא באלי' רבה ס' רצ"ו.
²⁷ סוכה ל"ח ע"א דשיירי מצוה מעכבין הפורעניות, ובטור בשם פרקי דר"א פ"כ הוסיף דגם יש בזה משום חיבובי מצוה וע' פרישה.
²⁸ שיורי ברכה להחיד"א ס' ק"צ לענין בהמ"ז.
²⁹ שו"ע או"ח תרפ"א ס"ב ובמ"ב. והעידו על מנהג זה המ"א בשם מעגלי צדק, ובליקוטי הלוי (הנדפס בתוך ס' כתבי הגרי"ד אב"ד דק"ק וויצברג ונכתב ע"י בנו זקני הגר"ג במברגר, אות קס"ב) דכן היה המנהג שם, וכן נוהגין בקהילתינו. ובס' מצות נר איש וביתו (עמ' של"א) כתב דהגר"ח נהג להדליק קודם "והיא נועם".
³⁰ ס' נר איש וביתו שם ושכן ס"ל אביו הגר"ח שהקפיד שיהא מנין בביהכ"נ בע"ש קודם שידליקו. וזה דלא כהמ"ב ס' תרע"א סקמ"ז שכתב דאין צריך מנין להדלקת ביהכ"נ, וע' בקו"נ הליכות והנהגות הגרי"ש אלישיב שליט"א (עמ' 5).
³¹ וכ"כ הבי"ב בשם התה"ד כלל קנ"ד ס' ל"ז, המהרי"ל, לקט יושר עמ' קנ"ד, אגור, כל בו, מאירי שבת כ"ג, יוסף אומץ ס' תתר"פ, המ"א, והאר"ר, הגר"א, ובית מאיר, חמד משה, חיי"א, והיעב"ץ במו"ק ובשאלת יעב"ץ ח"א ס' נ"ב, שו"ת אבנ"ס ס' קצ"ט, ובשו"ת זכרון יהודה ח"ב ס' רמ"ב שכן נהג החת"ס.
³² וכ"כ האבודרהם וס' האשכול הל' חנוכה, המהר"ל מפראג, התו"ט הובא בא"ר, פר"ח, דה"ח, מט"מ (תתקצ"ב), קצש"ע ס' קל"ט, ערוה"ש, שד"ח מע' חנוכה אות י"ט, וכן נהג הקהל"י ע' ארחות רבינו ח"ג עמ' ל'.
³³ ליקוטי הלוי שם, וצ"ע דמ"מ לא הקדים התדיר שהיא יסוד סברתו של הט"ז ואיך קיים דבריו כלל, וצ"ע. וע' שו"ת מלמד להועיל (מהגר"ד צ האפמן אב"ד דברלין) בסוף ח"א, שכתב שהמנהג בברלין כהט"ז (ע"פ הדה"ח) וכן נהג כ"ה שנים, ואח"כ רצה לשנות כהרמ"א והאר"ר, ובאותו מוצ"ש שכח לומר אתה חוננתנו והוצרך להבדיל קודם וכמש"כ המ"א ע' בסמוך, וראה בזה סימן מן השמים שאין לו לשנות מנהגו.